

**Національний університет «Острозька академія»
Центр політичних досліджень НаУОА**

Причини сепаратизму на Донбасі: зовнішні та внутрішні чинники

Юрій Мацієвський

Тетяна Бородавко

Острог, 2016

Вступ

Які чинники спричинили вибух сепаратизму на Донбасі? Які з них мали більше, а які менше значення в оцінках експертів? У цій роботі ми виокремили ряд зовнішніх та внутрішніх чинників, які найчастіше зустрічаються в літературі. Крім того, ми розробили модель оцінки чинників і провели пілотне опитування експертів, що дозволяє використовувати модель у повноцінному експертному опитуванні.

Причини та чинники Донбаського сепаратизму.

В науковій літературі термін «сепаратизм» визначається як рух за територіальне відокремлення частини держави з метою створення нового державного утворення або надання певній частині держави автономного статусу за національними, мовними, релігійними ознаками [6, с. 600]. Сепаратизм виникає під впливом різних чинників, пов'язаних із політичною та соціокультурною трансформацією суспільства, істотним ослабленням або посиленням центральної влади. В цілому це явище є проявом захисної реакції на процеси, які не влаштовують ту чи іншу частину суспільства в переломні моменти його розвитку.

Існує також думка, що виникнення сепаратистського руху можливе за наявності двох умов: дискримінації етнічної групи з боку держави та формування активної політичної еліти, здатної очолити цей рух [6]. Якщо ми візьмемо до уваги події, які почалися весною 2014 року на Донбасі, то видно, що обидві умови не виконуються. Так ряд дослідників, вказує, що на початку протестів не було явних лідерів та чіткої організованої структури руху [6, 13]. Крім того, дослідження Британської організації Equal Rights Trust, показує, що ані мовної, ані етнічної чи релігійної дискримінації росіян чи російськомовних в Україні не існує [16, 158-159].

Так само сумнівним виглядає питання про страх, який мешканці Донбасу, буцімто відчували стосовно нової київської влади. Страх таки був присутній, але він свідомо поширювався російськими ЗМІ та активістами серед мешканців регіону [10].

Отже, якщо етнічні, мовні та релігійні чинники не є визначальними у цьому конфлікті, то слід звернути увагу на інші чинники. Так Сергій Куделя - асистент-професор політології Бейлорського університету виділив три внутрішньополітичних чинники, які, з його точки зору, відіграли ключову роль в зародженні сепаратизму на Донбасі. Це фрагментація держави, насильницька зміна режиму і втрата контролю над засобами примусу. У поєднанні зі специфічним для регіону емоціональним настроєм – а саме, відчуттям невдоволення та страху, викликаного зміною влади в Києві, на Донбасі з'явився сепаратизм [7].

Втеча Віктора Януковича та розпад Партії регіонів, яка одноосібно контролювала регіон, були сприйняті як втрата «охоронця». Це призвело до поширення страху про «київську хунту», «бандерівців» та Правий Сектор, який сприймали як жорстоке націоналістичне угруповання, що прагне винищити росіян і усіх російськомовних. Чому місцеві мешканці повірили цим міфам? Невже тільки через розпад ПР?

Не обійшлося тут і без представників місцевих еліт, передусім Ріната Ахметова та депутатів від Партії регіонів, які сприяли сепаратистам фінансово і організаційно [14]. На сьогодні Донбас повністю контролюється Росією, а вплив олігархів втрачено [4].

Один з авторів цього дослідження зауважив, що перелічені С.Куделею чинники не достатні для пояснення сепаратизму на сході України. Зокрема Ю.Мацієвський звертає увагу на те, що якщо ці чинники дійсно спрацювали в одному регіоні, ми мали б очікувати подібних явищ в суміжних регіонах. Проте цього не сталося, незважаючи на те, що в Харкові, Одесі та Києві були спроби насильницького захоплення адміністративних будівель, мали місце сутички між проукраїнськими та проросійськими активістами. З іншого боку, Мацієвський показує, що страх був свідомо створений і поширений російськими ЗМІ та активістами російськомовних соціальних мереж [10].

З аргументами Куделі не погоджується також і німецький дослідник Андреас Умланд, який вважає, що конфлікт на Донбасі був спричинений

Росією. Умланд стверджує, що фрагментація держави, нелегітимність центральної влади, обурення та страх – не настільки рідкісне явище в світовій політиці, як це впливає з аналізу Куделі[13]. Пострадянська українська держава пережила кілька гострих політичних та економічних криз, а також націоналістичні збурення на поч. 1990-тих та 2000-их років. Проте жодна з криз не призводила до ситуацій, які хоча б частково були подібні до збройного конфлікту на Донбасі 2014 року. Без прихованого і прямого втручання Росії, сепаратизм на Донбасі був би неможливий, стверджує Умланд [13].

Перелічені вище аргументи допомагають чіткіше охарактеризувати причетність Росії до ситуації, яка склалася на сході України. Від початку протистояння і до тепер її роль з кожним кроком стає дедалі вагомішою, змінюються лише засоби за допомогою яких вона підсилює сепаратизм на Донбасі.

Одним з таких засобів є кримінальні мережі, пов'язані з Віктором Януковичем та його соратниками. Спеціально підготовлені люди стали тими активістами, які виступати за утворення ДНР та ЛНР [3].

До чинників сепаратизму вчені зараховують також і раптову зміну влади в Києві, викликану Революцією гідності. (Це пункти 6, 8 у пілотному опитуванні експертів).

Так Тарас Кузьо - науковий співробітник Центру трансатлантичних відносин при Університеті Джонса Гопкінса, вважає, що в роздмухуванні донбаського сепаратизму свою роль відіграла слабкість київського керівництва, яка стала наслідком збанкрутілої країни та ослаблених силових структур, успадкованих від Віктора Януковича, і невдалого вибору парламентського спікера та виконувача обов'язків президента – Олександра Турчинова [14].

Українські автори – дослідники інституту стратегічних досліджень «Нова Україна» на чолі з А.Єрмолаєвим (О.Маркеева, В.Потапенко, С.Денисенко, В.Щербина) також вважають цей чинник ключовим у

виникненні сепаратизму. Через те, що нова центральна влада не змогла швидко встановити контроль над ситуацією у південних та східних областях України сепаратизм став можливим. Крім того, ще до силового протистояння владні інституції на Донбасі зазнали суттєвої мутації. По суті органи державної влади та силові структури регіону були перетворені на філіали найбільш впливових бізнес-груп, а місцева влада зайняла вичікувальну позицію та пасивно сприяла протестам під сепаратистськими гаслами. Внаслідок цього мирні протести вилилися у збройні сутички, контроль над ситуацією де-факто опинився в руках «ополчення», а офіційна влада на місцях здебільшого втратила важелі управління та легітимність [5].

Крім слабкої центральної влади, важливо враховувати вплив ззовні, зокрема Росії. Вище ми звернули увагу на прогалини в аргументах С.Куделі та їхню критику А.Умландом та Ю.Мацієвським. Існує достатньо задокументованих фактів, які свідчать що без прихованого, а потім і прямого втручання Росії, сепаратизм на Сході України був би не можливий. Саме Росія стала джерелом ресурсів, надає політичну та інформаційну підтримку «ополченцям», здійснює дипломатичний, економічний та військовий тиск на Україну. Навіть виражена регіональна ідентичність мешканців Донбасу не становить загрози цілісності держави. Реальною така загроза стала тоді, коли ідею відокремлення проникла до ширших груп населення [6].

Анексія Криму стала своєрідним сигналом для російських активістів по всій Україні, створивши прецедент швидкого та мирного виходу із складу України. Події в Криму показали готовність Росії ввести війська в Україну для захисту російського населення й переконали місцевих і російських активістів в тому, що вони можуть розраховувати на російську підтримку[5].

Важливою деталлю сепаратистської епопеї на сході України, є той факт, що від моменту незалежності ніхто з комуністичних політиків та проросійських сил в Україні серйозно про розкол держави ніколи не заявляв. Розкольницька тематика не піднімалася взагалі у жодних впливових ЗМІ. Лише кремлівські медіа, історики та політологи поширювали дискурс

розколу України. Після «успіху» у Криму Кремль почав втілювати план розколу України, спираючись на контроль над інформаційним простором та розбудовану мережу агентів.[2].

Російське інформаційне поле, під вплив якого підпало 78% місцевого населення (згідно дослідження фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» у 2014р.), сприяло створенню відчуття «покинутості» та страху у місцевого населення перед новою київською владою. Саме ці почуття свідомо використовувала Росія. Відомо, що значна частина мешканців регіону не довіряє українським ЗМІ. Причиною недовіри, вважається їх нібито «необ'єктивність стосовно політичної та соціально-економічної ситуації на Донбасі та в Україні в цілому». Російське телебачення здається ближчим, доступнішим для сприйняття і більш об'єктивним. Відтак, більшість мешканців регіону стали залежними від російської пропаганди, та ідеї відокремлення від України [11]. Слід визнати, що інформаційну війну на Донбасі Україна програла. Як свідчать результати дослідження «Телебачення, як джерело політичних новин», яке у 2014 році провів фонд «Демократичні ініціативи», 78% глядацької аудиторії російських телеканалів перебуває на сході та півдні України. А 73% людей, які дивилися політичні новини на проросійських каналах, не підтримували Майдан. Таке втручання російських ЗМІ в інформаційний простір України пояснює появу тих 24% мешканців Донбасу, які хотіли об'єднання з Росією. (Дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» та соціологічної служб Центру Разумкова «Ставлення громадян до Радянського Союзу». 17-22 травня 2013 р). [9].

Отже, аналіз літератури з питання причин Донбаського сепаратизму показує існування як внутрішніх так і зовнішніх чинників. Поєднання їх у динамічну модель і визначення ваги кожного з них допоможе сформувати точнішу картину подій і дозволить чіткіше відповісти на питання про причини сепаратизму на Донбасі.

Розробка моделі оцінки чинників, що спричинили сепаратизм на Донбасі.

Для того аби оцінити значущість чинників експертами, ми побудували математичну модель, яка дозволяє встановити пріоритетність того чи того чинника у порівнянні з іншим. Модель будувалася на основі експертного опитування, яке було проведено методом попарних (бінарних) порівнянь[1].

Згідно методу попарних порівнянь, експерту (респонденту) пропонують два об'єкти та просять вибрати з них важливіший згідно його власних критеріїв. При такому способі порівняння об'єктів вдається отримати найбільш точне відображення переваг респондентів, оскільки на вибір накладається значно менше обмежень, ніж при інших видах експертного оцінювання. Крім того, кожного разу експерту доводиться робити вибір всього з двох альтернатив. Природно, це полегшує роботу експертів, але одночасно ставить питання про можливо недостатній об'єм інформації для отримання надійних оцінок. Для отримання парних порівнянь об'єктів використовується анкетування, котре передбачає заповнення таблиці, в якій кількість рядків дорівнює кількості стовпців[1].

Визначення критеріїв для опитування експертів відбувалося таким чином:

1. вивчення наукової літератури з теми дослідження;
2. відбір чинників, які найчастіше зустрічаються в поясненнях Донбаського сепаратизму;
3. фільтрування та групування чинників.

На початковому етапі дослідження (2014-2015рр.) аналіз літератури дозволив виокремити 7 чинників:

1. фрагментація держави (втрата державою контролю над територією) (X1);
2. раптова зміна влади в Києві (X2);
3. наслідки російської політики русифікації та інформаційне «зомбування» мешканців Донбасу (X3);

4. деструктивний вплив регіональних еліт та кримінальних мереж пов'язаних з попереднім президентом Віктором Януковичем (X4);
5. результат спрямованих дій Росії (X5);
6. втрата легітимності нової центральної влади на Донбасі (X6);
7. слабкість організованих проукраїнських груп на Донбасі (X7);

Математично модель описується так:

$$Y = aX_1 + bX_2 + cX_3 + dX_4 + eX_5 + fX_6 + gX_7, \quad (2.1)$$

де Y- сепаратизм на Донбасі,

X_i –фактор, що впливає на сепаратизм,

a,b...h- коефіцієнт пріоритетності вагомості фактора.

Щоб визначити придатність моделі ми провели пілотне опитування експертів з цієї проблематики, де вибірка складала – 13 осіб. Основне опитування відбулося майже через рік, весною 2016р. У ньому взяло участь 25 експертів, чверть з яких є вихідцями з регіону.

Обидва опитування проводилися на основі методу попарних порівнянь, де респондентам пропонувалося визначити вагу кожного фактора у порівнянні з іншим. Експертам був запропонований опитувальник (Додаток А).

Найчастіше у подібних дослідженнях застосовують такі значення коефіцієнтів переваг (a_{ij}), які ми і використаємо:

$$a_{ij} = \begin{cases} 2 & \text{при } x_i > x_j \\ 1 & \text{при } x_i = x_j, \\ 0 & \text{при } x_i < x_j \end{cases}, \quad (2.2)$$

де x_i і x_j – параметри, які порівнюються між собою.

На основі числових даних a_{ij} ми склали квадратну матрицю $A = \|a_{ij}\|$, яку перенесли до таблиці. Елементами цієї матриці є числа 0, 1 та 2, причому матриця квадратична.

Розрахунок пріоритетності коефіцієнтів вагомості кожного параметра σ_i проводиться за такими формулами:

$$\sigma_i = \frac{B_i}{\sum_{i=1}^n B_i} \quad (2.3)$$

$$B_i = \sum_{j=1}^n a_{ij} \quad (2.4)$$

де B_i – вагомість і-го елемента за результатами оцінок усіх експертів, визначається як сума значень коефіцієнтів, перевагу (a_{ij}) яким надали усі експерти за і-м параметром.

Відносні оцінки вагомості (σ_i) розраховуються декілька разів, доки наступне значення незначно відхилятиметься від попереднього. На другому і наступних етапах значення коефіцієнта вагомості (σ_i) розраховується так:

$$\sigma_i = \frac{B_i'}{\sum_{i=1}^n B_i'}, \quad (2.5) \text{ де } B_i' \text{ визначається як}$$

$$B_i' = a_{i1}B_1 + a_{i2}B_2 + \dots + a_{i7}B_7 \quad (2.6)$$

Відносна оцінка, яка отримана на останньому етапі розрахунків, приймається за коефіцієнт вагомості (σ_i) і-го критерію [8].

Здійснивши розрахунки в середовищі Microsoft Excel по групі респондентів ми отримали модель оцінки чинників, що спричинили сепаратизм на Донбасі:

$$Y = 14.72X_1 + 6.80X_2 + 19.36X_3 + 17.19X_4 + 17.19X_5 + 10.02X_6 + 14.72X_7, \quad (2.7)$$

Результати розрахунків підсумовані у таблиці:

Значущість чинника	Місце в анкеті	Назва чинника
19.36	X_5	результат спрямованих дій Росії
17.19	X_4	деструктивний вплив регіональних еліт та кримінальних мереж пов'язаних з попереднім президентом Віктором Януковичем
17.19	X_3	наслідки російської політики русифікації та інформаційне «зомбування» мешканців
14.72	X_1	фрагментація держави (втрата державою контролю над територією)
14.72	X_7	слабкість організованих про-українських груп на Донбасі;
10.02	X_2	раптова зміна влади в Києві

6.80	X₆	втрата легітимності нової центральної влади на Донбасі;
------	----------------------	---

*Джерело: власні розрахунки

Результати основного опитування, яке відбулося весною 2016р. дещо відрізняються від пілотного, хоча основна тенденція зберігається.

Значущість чинника у (%)	Місце в анкеті	Назва чинника
15.2	X₃	результат спрямованих дій Росії
13.9	X₂	деструктивний вплив регіональних еліт та кримінальних мереж пов'язаних з попереднім президентом Віктором Януковичем
12.8	X₆	втрата легітимності нової центральної влади на Донбасі
12.8	X₇	раптова зміна влади в Києві
12.8	X₁	наслідки російської політики русифікації та інформаційне «зомбування» мешканців регіону
12.7	X₄	фрагментація держави (втрата державою контролю над територією)
10.8	X₅	слабкість організованих проукраїнських груп на Донбасі
9	X₈	залежність донбаських підприємств від російського експорту

Висновки:

1. В обох опитуваннях найбільш значущими виявилися зовнішні чинники, а саме – спрямовані дії Росії (19.4 і 15.2) та наслідки російської політики русифікації до якої входить й інформаційне «зомбування» мешканців регіону (17.2 і 12.9). Ще одним чинником, який отримав трохи меншу вагу (17.2 і 13.9) є деструктивний вплив регіональних еліт та кримінальних мереж, пов'язаних з попереднім президентом Віктором Януковичем. Професор центру глобальних проблем Нью-Йоркського університету Марк Галеотті вважає, що ці кримінальні групи були тісно пов'язані з російськими та значною мірою залежали від них. Відтак, цей чинник також можна вважати зовнішнім, адже саме через місцевий (донбаський) криміналітет і «охоронні структури РПЦ» Москва фінансувала спеціально підготовлених людей, які почали повстання у Слов'янську та інших містах регіону. Якщо об'єднати ці чинники, то їх частка у першому опитуванні становить 43.8%, а в другому – 41.9%. Звідси, можна стверджувати, що

причини донбаського сепаратизму в очах українських експертів мають переважно зовнішнє походження.

2. Ці дані суттєво контрастують з аргументами західних дослідників, які пояснюють причини війни на Донбасі переважно внутрішніми чинниками. Серед них етнічні/мовні значно поступаються структурним, або тим, що свідчать про занепад адміністративного потенціалу держави (втрата легітимності нової влади у Києві і фрагментація держави).
3. Оцінки українських експертів підтверджують те, що в країні має місце прихована агресія РФ проти України, а не етнічний чи громадянський конфлікт, як про це пишуть російські пропагандисти чи наївні західні автори.
4. Обидва опитування слід сприймати як зріз, чи відбиток подій в оцінках експертів. Вони не кажуть нам нічого ні про зв'язок необхідних і достатніх умов (причинність), ані про роль інших чинників – як от стримуючий вплив Заходу. Попри це, дані обох опитувань чітко вказують на потребу перегляду ролі Росії у наукових дослідженнях, так і на потребу кримінального розслідування дій замовників і виконавців цього злочину після закінчення конфлікту.

Література:

1. Байцар, Р. І. Оцінювання пріоритетності коефіцієнтів вагомості для визначення комплексної оцінки компетентності персоналу [Електронний ресурс] / Р. І. Байцар,, М. М. Сколоздра – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/23331/1/17-100-104.pdf>.
2. Витоки донецького сепаратизму [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/126061>
3. Галеотти М. Криминалитет – оружие России в «гибридной войне» против Украины [Електронний ресурс] / М. Галеотти – Режим доступу: <http://www.golos-ameriki.ru/content/ukrainian-organized-crime-interview-with-galeotti/2655782.html>
4. Експерт довів причетність Ахметова до організації сепаратизму на Донбасі [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/life/_ekspert-doviv-prichetnist-ahmetova-do-organizaciyi-separatizmu-na-donbasi/556807?mobile=true.
5. Збройний конфлікт на Донбасі: оцінки, пропозиції, сценарії подолання [Електронний ресурс] / [А. Єрмолаєв, О. Маркєєва, В. Потапенко та ін.] – Режим доступу : <http://newukraineinstitute.org/new/417>
6. Ключник Р. Сепаратизм як світова мегатенденція сучасності [Електронний ресурс] / Р. Ключник // Західна аналітична група – Режим доступу: <http://zgroup.com.ua/print.php?articleid=4921>.
7. Куделя С. Внутренние источники вооруженного конфликта на Донбассе [Електронний ресурс] / С. Куделя – Режим доступу: <http://www.ponarseurasia.org/node/7268>.
8. Куделя С. О сути причин конфликта в Донбассе [Електронний ресурс] / С. Куделя – Режим доступу: <http://www.ponarseurasia.org/node/7413>
9. Кухалейшвілі Г. Інформаційний дисонанс «донбаського сепаратизму» [Електронний ресурс] / Г. Кухалейшвілі // незалежний культурологічний часопис <І> – Режим доступу: <http://www.ji->

magazine.lviv.ua/anons2014/Kuhalejshvili_Inf_dysonans_donbaskoho_separatyzm u.htm.

10. Мацевский Ю. Ограничения аргумента: Дискуссия об источниках «восстания» на Донбассе [Электронный ресурс] / Ю. В. Мацевский – Режим доступа: <http://www.ponarseurasia.org/node/7375>.

11. Опитування: Телебачення як джерело політичних новин - загальнонаціональне опитування. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/polls/2014_polls/tebachennja-jak-dzherelo-politichnih-novin--zagalnonacionalne-opituvannja.htm

12. Опитування: Україні - 22: думка громадян. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2013year/fmlfmvblmerlgmlermgljm.htm>

13. Умланд А. В защиту конспирологии: Ответ Сергею Куделе на его анти-политический анализ «гибридной войны» в Восточной Украине [Электронный ресурс] / Андреас Умланд – Режим доступа: <http://www.ponarseurasia.org/node/7411>.

14. Kuzio T. Donbas Separatism: Domestic, External and Domestic-External Factors [Electronic resource] / Taras Kuzio // PONARS Eurasia – Accessed: <http://www.ponarseurasia.org/ru/node/7372>.

15. Melnyk O. The War in Eastern Ukraine//From the Russian Spring to the Armed Insurrection [Electronic resource] / Oleksandr Melnyk – Accessed: <http://www.danyliwseminar.com/#!oleksandr-melnyk/c1tgq>.

16. In the Crosscurrents. Addressing Discrimination and Inequality in Ukraine [Electronic resource] / The Equal Rights Trust Country // Report Series: 5 London, August 2015 – Accessed:<http://www.equalrightstrust.org/sites/www.equalrightstrust.org/files/ertdocs/In%20the%20Crosscurrents%20Addressing%20Discrimination%20and%20Inequality%20in%20Ukraine.pdf>

Експертне опитування проводиться з метою визначення значущості чинників, які вплинули на виникнення сепаратизму на Донбасі.

Чинники, які найчастіше згадуються у коментарях та наукових дослідженнях з питань донбаського сепаратизму:

1. фрагментація держави (втрата державою контролю над територією) **(X1)**;
2. раптова зміна влади в Києві **(X2)**;
3. наслідки російської політики русифікації та інформаційне «зомбування» мешканців Донбасу **(X3)**;
4. деструктивний вплив регіональних еліт та кримінальних мереж пов'язаних з попереднім президентом Віктором Януковичем **(X4)**;
5. результат спрямованих дій Росії **(X5)**;
6. втрата легітимності нової центральної влади на Донбасі **(X6)**;
7. слабкість організованих про-українських груп на Донбасі **(X7)**;

«0» означає, що фактор має меншу значущість у порівнянні з іншим

«1» означає, що фактор має рівносильну значущість з іншим;

«2» означає, що фактор має більшу значущість у порівнянні з іншим

У таблиці потрібно порівняти: **X1 з X2, X3..., X7 ...** потім **X2 з X3, X4 ...X7...,** і т.д та записати присвоєні значення до таблиці.

Заповнюємо лише праву, світлу частину таблиці.

	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7
X1	1						
X2		1					
X3			1				
X4				1			
X5					1		
X6						1	
X7							1

П.І.Б. експерта/установа

Якщо у Вас є коментарі,

зауваження чи побажання, додайте їх будь ласка.

Дякуємо за Ваш час і допомогу у проведенні дослідження!

Перелік експертів, які взяли участь в опитуванні 2016р.

Бортнік Р.О. (УІАМП)
Валюшко І.В. (НІСД)
Гнатюк М.М. (НаУКМА)
Горбатюк М.В. (ІПЕНД)
Зам'ятін В.(НІСД)
Зеленько Г. (ІПЕНД)
Кокорська О.І. (ДонНУ)
Кокорський В.Ф.(ДонНУ)
Конончук С. (УНЦПД)
Коржов Г.О. (КПІ)
Крисенко О.В. (ХНУ)
Кушнір Ю.В. (ДНТУ)
Ляшенко О. (НІСД)
Магда Є. В. (ЦСВ)
Мартинюк В.(УНЦПД)
Мацієвський Ю.В. (ЦПД НаУОА)
Октисюк А. (МЦПД)
Погребиньський М.Б. (КЦПДіК)
Санжеровський О.І. (НаУОА)
Смирнова І.Є. (ДонНУ)
Смирнова К.Є. (ДонНУ)
Темірова Н.Р. (ДонНУ)
Тодоров І. Я. (УжНУ)
Чабанна М.В.(НаУКМА)
Яковицька Л.С. (УжНУ)